

Magyar nyelvű amerikai utazási irodalom a XIX. század második felében: bibliográfiai áttekintés¹

Glant Tibor

Bevezetés

Vadon Lehel professzor úr a magyarországi amerikanisztika legkiválóbb bibliográfusa: előtte, 70. születésnapja alkalmából bibliográfiával tisztelegni kitüntetés és kihívás is egyben. Ezt a listát hatévnyi, elsősorban a Habsburg Történeti Intézet támogatásával végzett munka során állítottam össze, részben Vadon professzor úr kiadványaiból,² részben Katona Anna közel fél évszázaddal ezelőtt lefolytatott kutatásaiból,³ s részben saját forrásokból, többek között könyvgyűjtő és antikvárius barátaim segítségével.⁴ A bibliográfiában közölt lista az utazási irodalmat a lehető legtágabb értelemben közelíti meg: szerepel benne klasszikus útleírás, útinapló és misszi-

---

¹ A jelen bevezető és bibliográfia kutatását elsősorban a Habsburg Történeti Intézet 006/104/2005 sz. pályázata, valamint a TÁMOP 4.2.1/B-09/1/KONV-2010-0007 és TÁMOP 4.2.2/B-10/1-2010-0024 kutatási program (az Új Széchenyi Terv keretében) tette lehetővé.

² Vadon Lehel: *Az amerikai irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája Magyarországon 2000-ig*. 3 kötet. Eger: EKF Liceum, 2007.

³ Katona Anna: „Hungarian Travelogues on Pre-Civil War America” *Angol Filológiai Tanulmányok* V. (1971): 51-94 és „Nineteenth-Century Hungarian Travelogues on the Post-Civil War United States” *Angol Filológiai Tanulmányok* VII. (1973): 35-52. Ld. még: Vári András: „Fenyegetések földje. Amerika a 19. század második felében – magyar szemmel” *Korall* 26 (2006. november): 153-84.

⁴ Debrecenben a Bihar Antikvárium (Rácz Antalné és Horváth Ferencné) és a Crystal Aukciósház (Asztalán Péter), Budapesten az Atticus (Schneller Károly) és Honterus Antikvárium (Gregus István), Egerben könyvgyűjtő barátom Dr. Hajdú Tamás ügyész. Külön köszönetet szeretnék mondani a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára dolgozóinak.

ős jelentés, memoár és szaksajtóban közölt szakmai beszámoló, valamint elképzelt utazás, sőt utazási irodalom paródia is.

A magyar hagyományosan mobilis, utazni hajlandó nép. A távoli kontinensek és népek imázsát az utazási irodalom teremtette meg. Így volt ez az „Újvilág”-nak nevezett amerikai kontinens esetében is. „Amerika” egészen korán, tulajdonképpen már az első magyar nyelven publikáló szerző, Bölöni Farkas Sándor írásában az „Amerikai Egyesült Államok” (akkori szóhasználat szerint az „Egyesült Státusok”) szinonimájává vált, s ez azóta sem változott. Bölöni nem az első magyar utazó volt, aki eljutott az Újvilágba, ez a cím Budai Parmenius Istvánt illeti meg.⁵ A reformkori generáció úttörő jelentőségét az adja, hogy ők alkották meg, hozták létre tudatosan azt a pozitív Amerika-képet, s ezzel együtt az Újvilág leírásának magyar szókincsét, amely a mai napig jelen van a magyar kultúrában.

Az utazási irodalom kiemelkedő szerepét a kultúrák közti kapcsolat megteremtésében és ápolásában ugyan már korábban felismerték, de az utazáskutatás/utazástörténet csak az 1990-es évek óta számít önálló, elismert kutatási területnek.⁶ Ebbe a leginkább az irodalom-, történet- és kultúratudomány módszereit alkalmazó szakmai munkába a magyar kollégák fokozatosan kapcsolódnak be; jelenleg az Újvilággal kapcsolatos anyagok feltérképezése, gyűjtése és feldolgozása folyik. Néhány kivételtől eltekintve (gondolok itt elsősorban Bölöni Farkasra⁷) feltűnően feldolgozatlan az Amerikáról szóló magyar utazási irodalom, pedig annak fontos szerepe volt nemcsak a tengerentúli világ, hanem önmagunk megismerésében is. Az utazáskutatásban ma már közhelynek számít, hogy egy úti beszámoló legalább annyit elárul a szerzőről, mint a vizsgált kultúráról.⁸ Amerikai-magyar viszonylatban erről részletesen írtam a *Hungarian Journal of English and American Studies* tavalyi dupla számában: ez az uta-

---

⁵ Budai Parmenius István: *The New Found Land of Stephen Parmenius. The life and writings of a Hungarian poet, drowned on a voyage from Newfoundland, 1583.* Ford. David B. Quinn és Neil Cheshire. Toronto: U of Toronto P 1972.

⁶ Ld. Jas Elsner és Joan-Pau Rubies szerk.: *Voyages and Visions: Towards a Cultural History of Travel.* London: Reaktion Books, 1999. Ld. még: Peter Hulme és Tim Youngs szerk.: *The Cambridge Companion to Travel Writing.* Cambridge: Cambridge UP, 2002. valamint a *Korall* 26. számát (2006. november).

⁷ Ld. pl. Lévai Csaba: „Bölöni Farkas Sándor koncepciója a nemzetről és a nemzeti nyelvről” *Debreceni Szemle* 1996/2: 195–201.

⁸ Frank Tibor: „Through the Looking-Glass: A Century of Self-Reflecting Hungarian Images of the United States (1834–1941)” Vadon Lehel szerk.: *Multicultural Challenge in American Culture: Hemingway Centennial* (Eger: EKTF, 1999): 21–36.

zási irodalom tudatosan magyar nyelven íródott, egyaránt tükrözte Amerika politikai és gazdasági vonzerejét (az „ígéret földjének” mítosza), de egyben el is rettentette a mindenkori magyar elitet attól, hogy amerikai mintára alakítsa át hazánk alkotmányos rendszerét. Különösen destruktívnak bizonyult a kommunista időszak (1947-89), amikor nemcsak a XIX. századi utazási irodalmat részben megbénító cenzúra jelent meg újra, hanem botcsinálta „szakértők” magyarázták az amerikai társadalmi, gazdasági és politikai rendszert az érdeklődő magyar olvasóknak, miközben a létéért küzdő amerikanisztika a kádári kultúrpolitikában valahol a tiltott és a túrt határán imbolygott.⁹

A XIX. századi magyar nyelvű, Amerikáról (pontosabban az Amerikai Egyesült Államokról) szóló utazási irodalom három nagyobb csoportra osztható:

1. reformkori utazók beszámolóí (Bölöni Farkas, Haraszthy, Nendtvich, Rosti és Xántus);
2. Kossuth-emigránsok visszaemlékezései (Dancs, Herczegh, László Károly, Madarász stb.); és
3. dualizmuskori utazási irodalom (közel 100 tétel).

Az utóbbi kategória, a dualizmuskori utazóké, további, legalább tíz csoportra osztható:

1. ifjúsági irodalom, regények és elképzelt utazás (Madarassy, Gárdonyi, Mikszáth, Verne stb.);
2. világhiállítási utazók (Kecskeméthy, Gelléri, Miklós Ödön stb.);
3. gazdasági utazók és kormány megbízottak (Gr. Széchenyi Imre, Bernát, Kovács Pál stb.);
4. utazó tudósok (Berkovits, Cholnoky, Dirner, Pompéry stb.);
5. világkörüli utazók (Gáspár, Hopp, Hübner, Vadona stb.);
6. turisták és vadászok (Jakabffy Istvánné, Özv. Mocsáry Béláné, Vojnich stb.);
7. bennfentes „Amerikások”: újságírók és kitelepültek (Pásztor, Bánó, Paikert stb.);

---

⁹ „Travel Writing as a Substitute for American Studies in Hungary” *Hungarian Journal of English and American Studies* 16/1–2 (2010): 171–84.

8. politikai utazók és missziós küldöttek (Apponyi útitársai, Gr. Vay, Raffay);
9. utazó írók (Hegedűs, Ignotus, Tonelli); és
10. utazási irodalom paródiák (Gárdonyi Göre Gáborként, Rákosi, Szemere).

A dualizmus kori utazási irodalom azért fontos, mert a zsáner ekkor teljeseedik ki, s válik az Amerika-kép széles tömegek számára leginkább elérhető, elsődleges, de korántsem kizárólagos forrásává. Maga az utazás is áruvá válik, megjelenik a turizmus, és divattá válik a tengerentúli utazásról írásban beszámolni (egyre növekvő mértékben saját forrásból finanszírozva a megjelenő írást). Ekkoriban vált közkinccsé Amerika populáris sztereotípiája, így a vasutat megtámadó, lóháton száguldozó „részszínű ember”, a magyar főnemesekre áhító amerikai milliomos-lány, vagy a kolbászból lévő kerítés képe.¹⁰ Ez az amerikai világkiállítások (Philadelphia: 1876, Chicago: 1893 és St. Louis: 1904) és az amerikai tömegkultúra globalizálásának (legalábbis annak kezdetének) kora.¹¹ Ekkor mérték fel először komoly, szakmailag felkészült utazók, többnyire a magyar kormány megbízásából, az amerikai társadalmi, gazdasági, oktatási és közéletet: ezt tekinthetjük a hazai amerikanisztika őskorának akkor is, ha mindez nem egyetemi keretek között zajlott. És ez a tömeges kivándorlás kora is: 1880 és 1914 között másfél millió honfitársunk költözött (hosszabb-rövidebb időre) a tengerentúlra. Az Amerikáról szóló utazási irodalom népszerűségét az mutatja leginkább, hogy a századfordulón már az első zsánerparódiák is megjelentek. Minderről részletesen megjelenés előtt álló, *Amerika a csodák és csalódások földje* c. könyvemben (2012) számolok be.

Zárásként, gondolatébresztőnek (és a további kutatások bátorításaként) álljon itt három idézet dualizmus kori magyar utazóktól. *Gróf Apponyi Albert* a megismerés kereteit, a pozitív hozzáállás fontosságát hangsúlyozza, *Zerkovitz Emil* az Amerikáról iparszerűen írók elé tart tükröt, *Ignotus* pedig a nyelvi nehézségekre hívja fel a figyelmet:

---

¹⁰ Az Amerika-kép alakításában az utazási irodalom mellett fontos szerepe volt a (tömeg)sajtónak, a tudományos kapcsolatoknak (és az érdeklődést bizonyító, szaklapokban megjelent írások sorának), valamint az amerikai kultúra megjelenésének Magyarországon.

¹¹ Robert W. Rydell és Rob Kroes: *Buffalo Bill in Bologna. The Americanization of the World, 1869-1922*. Chicago és London: U of Chicago P, 2005.

„[Az ember] elsősorban azt látja meg, amit látni akar, ami igazolja feltevéseit: emlékezetébe elsősorban minden ilyen jelenség vésődik be és szinte rendszerré alakul – míg azt, ami zavarhatná a képet, lehetőleg mellőzzük vagy legfeljebb kivételes eseteknek vagyunk hajlandók tekinteni. Általában azonban a rokonszenvvel telt elfogultság bizonyára alkalmasabb egyes emberek vagy nemzetek megértésére, mint az ellenszenvtől átitatott előítélet: ez utóbbi szinte lehetetlenné teszi a megértést, mert ennek előfeltétele egy bizonyos fokú együttérzés.” (Gróf Apponyi Albert: *Élmények és emlékek*. Budapest: Athenaeum, 1933: 129. o.)

„Felette nehéz csak némileg is áttekinteni az Egyesült-Államok hatalmas területét és ítéletet alkotni annak sokféle népességéről. Szinte mondhatni, hogy e célzattól annál inkább távolodunk, minél jobban és minél lelkiismeretesebben igyekszünk feléje. A magunk személyére nézve irigylésreméltó helyzetben vannak azok az utazók, a kik menten ily aggályoktól, négy vagy hatheti kirándulásra indulnak az Egyesült-Államokba; megnézik New-Yorkot, Washington, azután Chicagót, tán a Niagara vizesést is, hogy visszaérkezésük után azonnal, a magukkal hozott néhány kiló statisztika és az útközben felszedett röpiratok segítségével könyvet írjanak az Egyesült-Államokról.” (Zerkowitz Emil: *Amerikai kereskedők*. Budapest: Singer és Wolfner, 1905: 13. o.)

„Az az angol beszéd, amit [az utazó] otthon tanult: a szép, kicsiszolt londoni angolság idekűnn nem ér semmit; az amerikai, kivéve talán a legeslegműveltebbeket, az ő saját dialektusa szerint beszél, ami ugyan inkább kiejtésbeli, mint nyelvtani különbség, de az idegen számára úgy aránylik az angol beszédhez, mint a plattdeutsch a hochdeutschhoz vagy valamely patois az Isle de France nyelvéhez.” (Ignotus: *Feljegyzések*. Budapest: Grill Károly, 1904: 112. o.)

Magyar nyelvű utazási irodalom Amerikáról a XIX. században: bibliográfia

N. B. Az egyes kiadványok címében és a kiadók nevében megtartottam az eredeti helyesírást, de csak az 1918 előtt megjelent írásokat listáztam. A bibliográfia elsősorban önálló köteteket tartalmaz, de szerepelnek benne olyan, szaksajtóban megjelent beszámolók is, melyek könyvterjedelműek (Berkovits, Pompéry). Nem szerepelnek viszont benne az utólag kiadott munkák, az utazást nem érintő, arra egyetlen szóval sem utaló írások, sem a korszakban oly népszerű, sajtóban megjelent „amerikai levelek” (László Károly kivételével), mert utóbbiak listázása további kutatást igényel. Ha egy szerző több kötetrel is szerepel, azokat kronológiai sorrendben közlöm.

- Barátosi Balogh Benedek szerk.: *Séta a világ körül*. Budapest: Magyar Kereskedelmi Közlöny, 1907.
- Bánó Jenő: *Uti képek Amerikából*. Budapest: Franklin, 1890.
- Bánó Jenő: *Bolyongásaim Amerikában: útleírások a trópusok vidékéről, a mexikói köztársaság tüzetes ismertetésével*. Budapest: Athenaeum, 1906.
- Becsky László: *Amerikába és vissza* Budapest: Lampel Róbert, 1899. *Magyar Könyvtár* 127.
- Berkovits René: „Orvosi tanulmányút Amerikában” *Orvosi Hetilap* 1913/1: 10–12. o., 1913/2: 29–32. o. és 1913/3: 49–51. o.
- Berkovits René: *Amerikai impressziók*. Nagyvárad: Nagyvárad Nyomda és Ujságvállalat, 1913.
- Bernát István: *Jelentése Nagy-Britannia, az Észak-Amerikai Egyesült Államokban tett tanulmányutjáról Gróf Széchényi Pál földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. minister úr Ő Nagyméltóságához*. Budapest: Pesti Könyvnyomda, 1885.
- Bernát István: *Észak-Amerika. Közgazdasági és társadalmi vázlatok*. Budapest: MTA, 1886.
- Bert Pál (Paul Bert): *Utazások és vadászkalandok. Elbeszélések az állatvilágból*. Budapest: Eggenberger, 1886.
- Bert Pál (Paul Bert): *Sarkvidéki és amerikai utazások és vadász-kalandok*. Második kiadás. Budapest: Athenaeum, 1909. Ennek első kiadását nem találtam.
- Bezdek József: *A piramisoktól a felhőkarcolókhöz. Útleírás*. Vác: Váci Múzeum-Egyesület, 1913. *Váci Könyvek* 6.
- Bilkei Ferenc: *Tul az oceánon. Öt hét tengeren, öt hét az Egyesült-Államokban*. Székesfehérvár: Egyházmegyei Könyvnyomda, 1909.
- Bilkei Ferenc: *Magyar ember Amerikában*. Székesfehérvár: Egyházmegyei Könyvnyomda, 1910.
- Bölöni Farkas Sándor: *Útazás Észak Amerikában*. Kolozsvár: Ifj. Tilsch János, 1834.

- Cholnoky Jenő: „Utazás az Amerikai Egyesült Államokban” *Földrajzi Közlemények* 40 (1912): 235–74. o.
- Cholnoky Jenő: *Földrajzi képek*. Budapest: Az „Élet”, 1914.
- Dancs Lajos: *Töredékek tíz éves emigrationalis élményeimből*. Nagyszöllős: Székely Simon, 1890.
- Dirner Gusztáv: „Benyomások amerikai utamból” *Szepesi Lapok* 1890. február 16. és 23. illetve március 2., 9. és 16. A „Tárca” rovatban.
- Endrődi Sándor: *A kivándorlók. Burján Pál tanulságos története*. Budapest: Révai, 1889. *Jó könyvek a magyar nép számára* 22.
- Falk Zsigmond: *Budapesttől San-Franciscoig*. Budapest: Deutsch Zsigmond és társa, 1895. 2. kiad.: 1895. 3. kiad.: 1899. 4. kiad.: 1902.
- Ferenczi Lajos: *Amerika. Az Egyesült Államokban élő magyarok megélhetési viszonya, helyzete, munkája, keresete és a Carnegie vasművek ismertetése*. Zombor: Kollár József Könyvkereskedése, 1909.
- Fürst Bertalan: *Az ipar és kereskedelem az oczeánon túl. Közgazdasági tanulmány*. Budapest: Grill Károly, 1905.
- Gárdonyi Géza [Göre Gábor]: *Veszödelmek, más szóval nem matska ug-rás ide Amerika se. Ebbe a könyvbe van mögirva mitsoda sok veszödelöm környéközött bennünket mikor Durbints sógorral, Börtsökkel mög Kátsa tzigánnyal szárazon és vizön Amerikába igyeköztünk oszt a puszta szigetöt is möglaktuk* (Budapest: Singer és Wolfner, 1899). 7. kiad.: Budapest: Dick Manó, 1923.
- Gárdonyi Géza: *Szunyoghi miatyánkja*. Budapest: Singer és Wolfner, 1916.
- Gáspár Ferenc: *Hét év a tengeren. Egy tengerészorvos naplójából*. Budapest: Singer és Wolfner, 1903.
- Gelléri Mór: *Egy amerikai világkiállítás körül*. Budapest: Singer és Wolfner, 1904.
- Glenn, A. S. (Gondos Sándor): *Amerikai levelek. Dr. Gondos Viktor előszavával*. Budapest: Lampel R., 1914.
- Haraszthy Ágoston (Mokcsai): *Utazás Éjszakamerikában* 2 köt. Pest: Heckenast Gusztáv, 1844. 2. kiad. 1850.

- Hegedűs Sándor, Ifj.: *Az óriások világa. Amerikai képek*. Budapest: Lampel Róbert, 1902. *Magyar Könyvtár* 303.
- Hegyeshalmy Lajos: *Az északamerikai Egyesült Államok közgazdasági fejlődése*. Budapest: Athenaeum, 1904.
- Herczegh V. L.: *Amerikai viszonyok*. Székesfehérvár: Klökner P., 1886.
- Hopp Ferenc: „Hopp Ferencz útazása a Föld körül, Szibirián át” *Földrajzi Közlemények* 32 (1904): 177–224. o.
- Horti Pál: *A St. Louisi Világkiállítás. A Magyar Iparművészet karácsonyi száma* 1904.
- Hübner Sándor, Báró (Alexander Hübner): *Séta a világ körül*. 2 köt. Budapest: Ráth Mór, 1884.
- Ignotus: *Feljegyzések*. Budapest: Grill Károly, 1909.
- Izsóf Lajos: *Túl a nagy vizeken*. Budapest: Az „Élet”, 1916.
- Jakab Ödön: *Az Amerikába vándorolt magyarok gyászos története*. Budapest: Méhner Vilmos, 1886. *Magyar Mesemondó* 3.
- Jakabffy Istvánné: *A nagy számok honában. Amerikai utazás*. Budapest: Országgyűlési Értesítő, 1893.
- Jenovay Jenő: *Vitorlával a föld körül. Utirajzok. Az ifjuság számára*. Budapest: Lampel R., 1906. (két különböző kiadás barna és zöld vászonkötésben)
- Kecskeméthy Aurél: *Éjszak-Amerika 1876-ban*. Budapest: Ráth Mór, 1877. 2. kiad: *Utazás Éjszak-Amerikában*. Budapest: Tettey Nándor, 1884.
- Kompolthy Tivadar: *Amerikában. Elbeszélések és rajzok az amerikai életből*. Veszprém: Szent István Könyvnyomda, 1885.
- Kovács Ernő: *Utazásom Apponyi Albert Gróffal Amerikában*. Losonc: Bicskei Zoltán könyvnyomdája, 1911.
- Kovács Pál: *Amerikai tanulmányutam*. Budapest: Pester Lloyd, 1894.
- Kőhegyi Lajos: *Amerikai benyomások*. Szeged: szerzői kiadás, 1907.
- Laboulaye, Edouard [Rene Lefebvre]: *Páris Amerikában*. 2 köt. Budapest: Ráth Mór, 1869. 2. kiad. 1872. 3. kiad. 1885.

- László Károly: *Napló-töredék*. Budapest: Franklin, 1887. (Id. még: László Károly: *Magyar úttörők az újvilágban: László Károly 1850–67. évi naplójegyzetei a Kossuth-emigráció amerikai életéből*. Szerk.: Ács Tivadar. Budapest: Láthatár, 1942.)
- László Károly: „LK levelei Amerikából” 12 levél. *Vasárnapi Ujság*, 1859–68.
- Lenkei Lajos: *Északamerikai megfigyelések*. Pécs: Pécsi Irodalmi és Könyvnyomda, 1912.
- Madarassy László: *Eldorádó. Az amerikai életből*. Budapest: Nágel Ottó, 1887.
- Madarassy László: *Az amerikai őserdőben. Egy magyar fiú viszontagságai. Gyermek-regény*. Budapest: Singer és Wolfner, 1889. *Filléres Könyvtár* 60–61.
- Madarassy László: *Túl az oczeánon. Elbeszélések az amerikai életből*. Budapest: Rózsa Kálmán és neje, 1889.
- Madarassy László: *A szerecsen feleség. Mulatságos elbeszélés az amerikai életből*. Budapest: Rózsa Kálmán és neje, 1890.
- Madarassy László: *A tengeri út Amerikába, a megérkezés és az Egyesült-Államok országháza*. Budapest: Rózsa Kálmán és neje, 1890.
- Madarász József: *Emlékirataim, 1831–1881*. Budapest. Franklin, 1883.
- May, Karl: *A Csendes óceánon: utazási élmények*. Budapest: Szent István Társulat, 1898.
- Miklós Ödön: *Budapesttől Chicagóig és tovább*. Budapest: Pesti Könyvnyomda Rt., 1894. Különlenyomata a *Köztelek* c. lapból.
- Mikszáth Albert: *Az amerikai menyecske. Regény Mikszáth Kálmán ötlete alapján*. Budapest: Kultúra, 1918.
- Mikszáth Kálmán: *Az amerikai menyecske*. Budapest: Franklin, 1918. A *Nagy írók kis könyvei* sorozatban.
- Miskolczi Henrik: *Humbug! Amerikai történetek*. Budapest: Gerő és Kostály, 1894.

- Mocsáry Béláné, Özv.: „Útazásom Éjszak-Amerika nyugati partvidékén”
Földrajzi Közlemények 30 (1902): 157–98. o. Különlenyomat is:
 Budapest: Pritz Ádám, 1902.
- Nendtvich Károly: *Amerikai utazásom* 2 köt. Pest: Heckenast Gusztáv,
 1858.
- Oetken Frigyes (Friedrich Oetken): *Gazdasági utazás az Éjszak-Amerikai
 Egyesült Államokban*. Ford. Tomsits István. Budapest: Franklin,
 1881.
- Ottlik Iván: *Tiszteletteljes jelentése Nagyméltóságu Gróf Bethlen András
 földművelésügyi m. k. minister úr Ő Excellentiájához az 1893. év
 folyamán tett amerikai tanulmányutjáról*. Budapest: Hazánk
 Nyomda, 1893.
- Paikert Alajos: *Amerika és Magyarország*. Budapest: Pátria, 1904.
- Pásztor Árpád: *Tengeren, tengeren túl*. Budapest: Grill Károly, 1909. (3
 kiad. 1909-ben.) *Magyar Írók Arany Könyvtára* 21.
- Pásztor Árpád: *Budapesttől a föld körül Budapestig*. Budapest: Nyugat,
 1911.
- Pásztor Árpád: *Találkozásom Poe A. Edgarral*. Budapest: Dick Manó,
 1916.
- Piukovits József: *Amerikai emlékek. Kézirat*. Budapest: Hornyánszky,
 1911.
- Pompéry Elemér: „Az amerikai Egyesült Államokban” *A Magyar Mér-
 nök- és Építész Egylet Heti Értesítője* 1906/1: 1–6. és 1906/2. 13–
 17. o.
- Portalis Ede (Albert Edouard Portalis): *Az Egyesült-Államok, az önkor-
 mányzat és a caesarismus*. Ford. Szathmáry György. Pest:
 Légrády Testvérek, 1872.
- Pulszky Ferencz: *Életem és korom. Számkivetés alatt Amerikában és
 Angolországban*. Budapest: Ráth Mór, 1881.
- Raffay Sándor: *Az evangélikus egyház Amerikában*. Budapest: klny. a
Theológiai Szaklapból, 1914.
- Raffay Sándor: *Útirajzok Amerikából*. Budapest: Ifj. Kellner Ernő könyv-
 nyomdája, 1914.

- Rákosi Viktor: *Galambos Pál naplója/Jobbadán Amerikában* (Budapest: Révai Testvérek, 1903): a Jobbadán Mihály kalandjait bemutató rész: 219–60. o. *Rákosi Viktor munkái 2.*
- Richtzeit Arthur: *Éhezve a világ körül. Részletek egy útinaplóból.* Kolozsvár: Gámán J. örökösei, 1902.
- Rosti Pál: *Uti emlékezetek Amerikából.* Pest: Heckenast Gusztáv, 1861. Reprint: Budapest: Magyar Fotográfiai Múzeum, 1992.
- Sas Ede [Bocs Bálint]: *Tányértalpú koma csodálatos kalandjai Amerikában, hajótörése és szerencsés hazatérése.* Budapest: Singer és Wolfner, 1912. 2. kiad. 1924.
- Sebők Imre: *Öt világrészen keresztül.* Budapest: Szent István Társulat, 1906. A kötet festett vászonkötésben és színes kartonkötésben is megjelent. 2. kiad.: 1911. 3. kiad.: 1934.
- Sebők Imre és Schultz Aurél: *Tengereken túl.* Budapest: Az „Élet”, 1913.
- Simonyi Jenő: *Az új világ. Kalandozások Amerika művelt és vad vidékein. Utirajzok és életképek kiváló utazók leírásaiból.* Budapest: Singer és Wolfner, 1890.
- Szabó József: „Amerikai utamból (1882. július–szeptember)” *Földrajzi Közlemények* 10 (1882): 425–44. o.
- Szabó József: *Észak-Amerikai útam vonala, természeti, etnografiai és kulturai viszonyok.* Budapest: MTT, 1883.
- Szávay Gyula: *Amerikáról. A philadelphiai nemzetközi keresk. kongresszus és kiállítás alkalmából.* Győr: Pannonia Könyvnyomda, 1900.
- Szávay Gyula: *Túl a tengeren. Tanulmányok, karczolatok Amerikáról, élete különösségéről és okosságáról, a tengeri utról és minden egyébről, amin az ember szeme ilyen uton megakad.* Győr: szerzői kiadás, 1900.
- Szedlák Mátyás: *Leleplezések a magyar szabadságharcz és a magyar emigráció idejéből (1848–1861).* Budapest: Szent Gellért könyvnyomda, 1897.
- Szemere György: *Magyarország Amerikában. Humoros regény.* Budapest: Rákosi Jenő Budapesti Hirlap Ujságvállalata, 1907.
- Széchenyi Béla, Gróf: *Amerikai utam.* Pest: Emich Gusztáv, 1863.

- Széchenyi Imre, Gróf (Somogyvári I.): *Amerikai levelek. Egy hosszabb zárszóval.* Budapest: Wilckens és Waidl, 1883.
- Tocqueville, Alexis de: *A democratia Amerikában.* 4 köt. Ford. Fábián Gábor. Buda: Magyar Királyi Egyetemi nyomda, 1841–43.
- Tonelli Sándor: *Angolok és Amerikaiak. Irott fotográfiák.* Budapest: Singer és Wolfner, 1910.
- Vadona János: *Az öt világrészből.* Budapest: Hornyánszky, 1893.
- Vay Péter, Gróf: *Amerikai Naplókivonatok, Utijegyzetek, Levéltöredékek.* Budapest: Szent István Társulat, 1910. (ugyanaz angolul: *The Inner Life of the United States.* New York: E. P. Dutton and Co., 1908.)
- Verne, Jules: *Huszezer mértföld a tenger alatt.* 4 füz. Kolozsvár: Keresztési Papp Miklós, 1874. *Száz elbeszélés, élet- és utirajz külföldi jeles írók műveiből* 5–8. Megjelent folytatásokban is a Magyar Polgár tárca rovatában. Cf. Nemo kapitány.
- Verne, Jules: *Utazás a föld körül nyolcvan nap alatt.* Budapest: Franklin, 1875.
- Verne, Jules: *Észak dél ellen.* Budapest: Franklin, 1888.
- Verne, Jules: *Az uszó város.* Budapest: Franklin, 1893.
- Verne, Jules: *A jég sphynx.* Budapest: Franklin, 1899.
- Verne, Jules: *Különös végrendelet.* Budapest: Franklin, 1901.
- Vértesi Károly: *Körutazás Amerikában. Éjszak Amerikai Egyesült Államok. St. louisi világkiállítás.* Budapest és Zombor: szerzői kiadás, 1908.
- Vojnich Oszkár: *Budapesttől Sitkáig. Utijegyzetek.* Budapest: „Hazánk”, 1894.
- Vojnich Oszkár: *A Csendes óceán szigetvilága. Úti jegyzetek.* Budapest: Pallas, 1908.
- Wass Samu, Gróf: *Kilencz év egy száműzött életéből.* 2 folyam. Pest: Ráth Mór, 1861–62.
- Xántus János: *Levelei Északamerikából.* Pest: Lauffer és Stolp, 1858.

Xántus János: *Utazás Kalifornia déli részeiben*. Pest: Lauffer és Stolp, 1860.

Zempléni P. Gyula: *A floridai kalandhősök. Goulding után*. Budapest: Magyar Könyvkiadó Társaság, 1905.

Zerkowitz Emil: *Amerikai kereskedők*. Budapest: Singer és Wolfner, 1905.

Zettl Ágoston: *Észak-Amerikai tanulmányutam*. Budapest: Heisler J., 1898.